

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Полонка Іванна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

Права людини в сучасній Україні не можуть розглядатися лише як норми, закріплені в Конституції, законах чи міжнародних актах. Наявність правового регулювання ще не гарантує людині реальної можливості скористатися своїми правами. Між текстом закону і фактичним становищем особи завжди існує простір публічного врядування, у якому й вирішується, чи стане право дієвим, чи залишиться формально проголошеною можливістю.

Саме тому особливого значення набуває правомірна поведінка органів публічної влади. Її варто розглядати не як звичайне виконання службових обов'язків, а як самостійну гарантію реалізації та захисту прав людини. Право набуває реального змісту через конкретне владне рішення, адміністративну процедуру, відповідь на звернення, спосіб комунікації з особою та можливість ефективного оскарження.

Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії – змістом і спрямованістю діяльності держави [1]. Водночас органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Отже, правомірність владної поведінки є не формальністю, а базовою умовою реального захисту людини.

В умовах воєнного стану ця проблема набуває особливої гостроти. Війна посилює роль держави, збільшує кількість владних рішень, розширює сферу адміністративного розсуду й допускає тимчасове обмеження окремих прав. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає таку можливість, однак лише в межах і спосіб, визначених Конституцією та законами України [2]. Тобто воєнний стан не створює простору поза правом, а навпаки – вимагає від публічної влади більшої точності, обережності та відповідальності.

Парадокс воєнного часу полягає в тому, що держава має бути одночасно сильною і стриманою. Сильною – для забезпечення оборони, безпеки, стабільності управління та підтримки вразливих категорій населення. Стриманою – щоб надзвичайні повноваження не стали практикою адміністративного домінування над людиною. Саме правомірне поведінка влади дозволяє втримати цю межу.

Вважаємо, що правомірну поведінку органів публічної влади доцільно розуміти як поведінкову гарантію прав людини. Її зміст полягає в тому, що орган влади не лише формально застосовує норму, а діє так, щоб людина могла реально скористатися своїм правом, зрозуміти мотиви рішення, бути почутою, захистити свою позицію й оскаржити неправомірне втручання.

Правомірність владної поведінки охоплює три виміри: нормативний, ціннісний і комунікативний. Нормативний передбачає дію на підставі закону і в межах компетенції. Ціннісний вимагає поваги до гідності людини, справедливості, недискримінації, добросовісності та пропорційності. Комунікативний означає зрозуміле пояснення рішень, доступність інформації та можливість особи бути вислуханою.

Особливе значення має адміністративний розсуд. У воєнний час повністю усунути його неможливо, адже органи влади часто діють в умовах неповної інформації та складних безпекових ризиків. Однак розсуд не повинен перетворюватися на право діяти «як зручніше». Він має бути простором відповідального й мотивованого вибору найбільш правомірного та найменш обтяжливого для людини рішення.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод допускає відступ держави від окремих зобов'язань під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, але лише в тій мірі, якої вимагає гострота становища [3]. Це означає, що навіть в умовах війни держава не може обмежувати права «із запасом», «про всяк випадок» або з мотивів адміністративної зручності. Кожне втручання повинно мати правову підставу, легітимну мету, необхідність і пропорційні межі.

Важливе значення для зміни поведінкової моделі публічної влади має Закон України «Про адміністративну процедуру», який закріплює принципи законності, обґрунтованості, пропорційності, добросовісності, відкритості, права особи бути вислуханою та брати участь в адміністративному провадженні [4]. Його цінність полягає не лише у формальній регламентації процедури, а у зміні культури владного рішення.

Правомірне поведінка органів публічної влади має превентивний потенціал. Вона здатна запобігати порушенням прав ще до звернення людини до суду. Судовий захист є необхідним, але часто він

спрацьовує вже після того, як особа зазнала втрат, стресу або тривалого очікування. Належна поведінка органу влади дозволяє уникнути цього на початковому етапі.

Тому у практиці публічного врядування важливо розвивати превентивну модель захисту прав людини: аналізувати типові адміністративні рішення, виявляти системні ризики, реагувати на повторювані скарги, перевіряти, чи не створюють рішення надмірного тягаря для людини. Особливо це важливо у сферах соціального захисту, допомоги внутрішньо переміщеним особам, підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, захисту дітей, доступу до медичних та реабілітаційних послуг.

Окремої уваги потребує мова публічної влади. Складні, шаблонні та надмірно бюрократизовані тексти можуть позбавляти людину реальної можливості зрозуміти, що саме відбулося з її правом. Якщо особа не розуміє мотивів рішення, вона не може ефективно його оскаржити. Тому зрозумілість адміністративного рішення є складовою доступу до правового захисту.

Правомірна поведінка органів публічної влади безпосередньо пов'язана з довірою до держави. Довіра не формується гаслами чи формальними звітами. Вона виникає тоді, коли людина переконається, що влада діє передбачувано, чесно, відкрито і не зловживає своїм становищем. У період воєнного стану така довіра є не лише соціальним ресурсом, а й умовою стійкості правопорядку.

Отже, правомірна поведінка органів публічної влади є інструментом правової стійкості держави. Якщо влада у складних умовах зберігає повагу до людини, вона зміцнює і права людини, і власну легітимність. Якщо ж війна використовується як виправдання для формалізму, закритості чи свавілля, поступово послаблюється не лише захист окремих прав, а й довіра до державних інституцій.

За результатами проведеного аналізу доцільно окреслити кілька напрямів, які можуть посилити гарантійний потенціал правомірної поведінки органів публічної влади. Передусім ідеться про посилення стандарту обґрунтованого адміністративного розсуду, внутрішній аналіз типових адміністративних рішень з погляду прав людини, впровадження зрозумілої владної комунікації та розроблення практичних рекомендацій щодо правомірної поведінки органів публічної влади. Не менш важливим є включення до підготовки публічних службовців питань прав людини, пропорційності, недискримінації, етики публічного служіння та комунікації з вразливими категоріями населення.

Таким чином, правомірна поведінка органів публічної влади є не просто формою виконання закону. Вона є способом існування права в публічному управлінні. Саме через таку поведінку право переходить

із площини нормативного проголошення у площину реального людського досвіду. Сильна держава – це не та, яка діє без обмежень, а та, яка навіть у найскладніших умовах здатна діяти правомірно.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-21>

ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проневич Олексій Станіславович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри службового та медичного права

Навчально-науковий інститут права Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Доктрина інформаційного права ґрунтується на постулатах щодо визнання доступу до інформації складовою суб'єктивного права на інформацію, охорони права на інформацію законом, гарантування державою усім суб'єктам інформаційних відносин рівних прав і можливостей доступу до інформації. У статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено право кожного на свободу вираження поглядів, що включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [1]. Відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантується право